

УДК 007 : 304 : 070. 41 + 929 Гончар

Альона Дроздова

ЕТАПИ АВТОРСЬКОГО РЕДАГУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПИСЬМЕННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ О. ГОНЧАРА

У статті на основі епістолярного матеріалу О. Гончара виділені етапи авторського редагування художніх творів, проаналізовано чинники, які впливали на організацію та якість саморедакторської роботи письменника.

Ключові слова: авторське редагування художнього тексту, етапи саморедагування.

В статье на основе эпистолярного материала О. Гончара выделены этапы авторского редактирования художественных произведений, проанализированы факторы, которые влияли на организацию и качество саморедакторской работы писателя.

Ключевые слова: авторское редактирование художественного текста, этапы саморедактирования.

In the article based on O. Honchar's epistolary material the stages of author's editing of fiction are distinguished, the factors, which have influenced on the organization and quality of writer's self-editing work, are analyzed.

Keywords: author's editing of fiction, stages of self-editing.

Уміння автора професійно працювати над текстом далеко не завжди знаходило собі місце серед складників письменницької майстерності: в умовах дозування інформації, вимог партійності, що визначали змістову відповідність публікацій, саморедакторські пошуки письменників, як правило, нівелювалися, їм відводилася службова роль при виконанні соціального замовлення. Сьогодні відмова потенційних авторів співпрацювати з редакторами, породжена ринковими засадами в розвитку сучасної видавничої справи, понизили якість їх художніх видань, а також письменницьку культуру підготовки рукопису до друку.

О. Гончар — один з не багатьох письменників, який протягом усього творчого життя якісно удосконалював свої художні й публі-

цистичні твори засобами саморедагування, адже розумів, що «високий рівень видання класики — не просто доконечна потреба, святий обов'язок, престижність державна, — це перший поважний аргумент, надто промовистий показник загального рівня культури в широкому розмінні того поняття» [1, 5]. Відсутність досліджень, присвячених унікальним прикладам роботи письменника над текстами художніх творів, визначає *актуальність* нашої роботи і засвідчує про наявність нерозв'язаної до сьогодні науковцями проблеми в розвитку теорії та історії редагування.

Узагальнення практичного досвіду редакційно-видавничої діяльності доводить, що авторське редагування художніх творів сьогодні не має своєї наукової історії й осмисленої теорії. Вакуум, який утворився навколо нього, поступово заповнювався науковими дослідженнями В. Галич, Н. Зелінської, Р. Іванченка, О. Куцевської, З. Партика, В. Різуна, М. Тимошика, а також не багатьох російських учених. Специфіка авторського редагування О. Гончаром художніх творів частково розкривалася нами в попередніх розвідках [8].

Мета нашого дослідження реалізується в таких *завданнях*:

- на основі епістолярного матеріалу відтворити етапи авторського редагування художніх творів у творчій лабораторії митця;
- виділити чинники, що впливали на організацію та якість саморедакторської роботи письменника.

О. Гончар мав індивідуальне бачення текстотворчого процесу: «У творчому процесі, я вважаю, важливі три моменти: перше — збирання матеріалів, друге — настроювання на роботу, третє — сама робота. З усього найважливіше — настроювання на роботу, один з найінтимніших і найскладніших процесів» [7, 153]. Майже аналогічними до авторського виступають три стадії творчого процесу, виокремлені Р. Іванченком [9, 202], тож спираючись на них і специфіку творчої роботи О. Гончара, спробуємо віднайти в них акти авторського редагування й описати їх особливості.

1. Підготовча стадія (або період збирання матеріалу) носила подвійний характер: усвідомленої («Постать Махна цікавила письменника впродовж життя, він збирав про нього матеріали, мав намір писати про отамана ширше» [7, 56]) та малоусвідомленої роботи (в архіві митця було безліч аркушів, на яких він записував цікаві думки, почуті діалоги, яскраві народні вирази тощо [7, 34]). Процес форму-

вання задуму виникав у письменника не довільно, а, як правило, був зумовлений мотиваційно-цільовою сферою, активізованою у свідомості автора, наприклад, читаємо в щоденнику митця: «За ці дні перед вильотом визрів задум: написати сценарій про «людей у кожухах», українських емігрантів, що їх, обдурених, нещасних, правлять у тваринячих, вонючих кораблях за океан. Література наша — аж дивно — чомусь майже поза увагою своєю (крім Стефаніка, Бордуляка) полишила цю пекучу драматичну сторінку історії нашого народу» [4, 354]. Визрівання задуму часто було вплетено у процеси розкриття теми [7, 139], планування сюжетних колізій [4, 139], ідейного навантаження художнього твору [4, 164] тощо. Саме задум вбирав ціннісні орієнтири письменника й визначав відбір життєвого матеріалу для майбутнього твору.

Серед ранніх щоденникових записів митця можемо знайти фіксацію окремих художніх деталей, тропів, варіантів тем, епіграфів, штрихів до портретів художніх героїв, символів, сконденсованих діалогів, ліричних відступів, зауваг щодо мовностилістичного оформлення тексту тощо [4]. У збиранні й осмисленні фактажу практичний досвід, на думку письменника, мав, як правило, «функцію допоміжну» [3, 259], проте у створенні окремих художніх творів, наприклад, ранньої повісті про Лялю Убийвовк або воєнної трилогії «Прапороносці», можемо говорити про органічний синтез суб'єктивних почувань автора і об'єктивного відображення реальності [3, 68] як чинників, що стали основою ідейно-тематичної цілісності твору.

Коли, за висловом О. Гончара, «душевний колодязь було наповнено» [7, 42], тобто зібрано фактичний й продумано художній матеріал, починався момент налаштування на роботу.

2. Інтимний процес налаштування на продуктивну роботу в О. Гончара проходив під впливом соціального простору (найбільше письменник любив працювати в Кончі-Озерній серед лісу й тиші), соціального часу (за спогадами В. Гончар, митець міг годинами вночі обдумувати майбутні сюжети творів, добирати влучні художні засоби тощо), соціальних ролей (спілкування з письменниками й друзями, настрої дружини завжди залишали емоційний слід і, відповідно, впливали на продуктивність роботи [5, 281], засобів праці («Коли пишу від руки — не той темп. І це позначається на змістові. Краще — коли тобі диктую» [7, 334], — зізнавався письменник дружині), предмету діяль-

ності, тобто майбутнього художнього твору («Живу думками в новому творі — про собор, про долю дівочу...» [4, 354]).

3. Стадія написання твору «пов'язана з аналітико-синтетичною діяльністю мозку людини, спрямованою на обробку змісту думки і вичленування з нього, зокрема, змісту майбутнього висловлювання» [12, 139]. Плавний «перехід» генотипової мови, в якій спочатку існує думка, у загальноновживану або фенотипову в О. Гончара зазвичай мав таку словесну експлікацію: думка швидше біжить за слова [5, 358]. Тому письменник, як правило, практикував надиктовування текстів дружині, фрагменти яких були занотовані на окремих папірцях, і які найперше «вимальовувала йому творча уява, коли писався роман чи повість...» [7, 91].

Процес створення художньої дійсності як «духовно-інтенціонального утворення із власною структурою і змістовими категоріями» [10, 566] відтворюють наступні щоденникові записи митця: «Зближується все, з плавань сарматських, з новомосковських напливає собор. Ломівка стала Зачіплянка, все, змістившись в просторі, зблизилось, зажило вже у новій поетичній географії, в нових взаємозв'язках, і почуваєш, як із цих зближень, реальностей, із твоїх уявлень, фантазій і візій виростає щось єдине, народжується ота моцартівська гармонія мистецтва... Буде «Собор»! [4, 355].

Як свідчать мемуарні записи В. Гончар й епістолярії класика, шліфувальна робота над словом активно проводилася й під час написання тексту художнього твору, коли автором вибірково фіксувались «потрібні» сюжетні лінії, додавалися штрихи до персонажів, їх портретних характеристик [7, 179], намічались варіанти епіграфів або вступних чи завершальних фраз до окремих композиційних розділів: «Для мене, скажімо, найтруднішим є знайти першу фразу, фразу-камертон, яка має задати тональність усьому творові. А відомо ж, що ця тональність щоразу інша, тож і перший акорд має бути найвірніший, новий, найвідповідніший новому загальному задумові — художньому надзавданню... І чи не тому саме перші абзаци, початки творів у нас найчастіше летять у кошик. Так само дуже важлива, по-моєму, фраза завершальна» [3, 260], — писав О. Гончар у листі до В. Фашенка.

Також особливістю періоду написання художнього твору для О. Гончара було те, що цей процес, його послідовне протікання часто

визначало жанр майбутнього твору [3, 58], формувало відповідну стилістику авторського мислення [3, 119].

4. Шліфувальна робота, яку здійснював письменник над текстом художнього твору, була обумовлена його специфікою: ідейно-естетичним навантаженням (соціальна значимість змісту, світоглядна позиція автора, глибина постановки суспільних проблем) і художністю (дотримання єдності змісту і форми, художня правда, оригінальність авторської манери, емоційна ємкість, асоціативне багатство, цілісність). Так, на думку О. Гончара, виразно окреслена *проблематика* художнього твору була головною вимогою його цілісності, довершеності [3, 149]. Критеріями редакторської оцінки власного літературно-художнього твору для О. Гончара були: *естетичність* твору мистецтва, *правдивість відображення* дійсності, явищ, образів, *ясномовність*.

Дослідники редагування зазначають, що «жанрові особливості твору орієнтують редактора на відповідні аспекти аналізу, підказують йому можливості адекватної роботи над художнім текстом» [11, 214]. Соціально значимі проблеми, які порушував О. Гончар у своїх творах, багатство художніх образів та сюжетних ліній, масштабність мистецьких задумів тощо формували в письменника романний тип мислення, що, здається, був вельми органічний його світосприйняттю. Розвиток цього «симфонічного жанру» у творчій господі письменника зазвичай формувався в процесі написання твору, коли вже окреслювалися відповідні жанрові особливості [3, 58].

Обраний автором жанр, як правило, визначав способи організації матеріалу, композицію, вибір засобів виразності, прийоми змалювання героїв. Для О. Гончара найкращим був той сюжет, що «його читач і не помічає, бо так він природно й вільно відбиває самий плін життя [5, 325]». При цьому автор особливу увагу приділяв ідейно значущим і впливовим елементам художньої мікроструктури [3, 85].

Мовностилістичні правки, внесені письменником до романів, обумовлені характером виробленого митцем стилю — поетичного реалізму. Сам письменник зазначав: «Талант, якщо він талант, від природи матиме свою стилістичну інтонацію, відчуття мовної і художньої міри, тобто гармонії, як і чуття новизни» [6, 46].

Важливим аспектом редакторської роботи письменника є аналіз та удосконалення системи художніх образів твору і, зокрема, художніх деталей як засобів їх створення. Критерії правдивості, органічності

ті й логічності були чи не найголовнішими в оцінках О. Гончара, що стосувалися літературних героїв: «Для письменника основне — створити образи правдиві, історично правдиві, а деталі він уже має право вибирати які захоче. Деталі — це фарби на палітрі, і живописець користується цими фарбами, як вважає за краще» [3, 73], — зазначав письменник в одному з листів. Найкраще, зізнався митець, йому вдавалося створення жіночих образів, які виходили «найвартіснішими, найповнокровнішими» [4, 353]. Загалом, треба сказати, що саморедакторська робота О. Гончара над художніми образами була скерована на органічний зв'язок сюжету й персонажів, на те, щоб поведінка кожного з них була природною, а вчинки героїв — обумовленими внутрішньою логікою розвитку їх характерів: «Справжнє мистецтво в тому, щоб вгадати, що характер поведеться тільки ось так, а не інакше. Уява авторська мусить бути точно» [7, 143], — любив нагадувати сучасникам письменник.

Своєрідним обрамленням до виділених стадій творчого процесу в майстерні письменника виокремимо інтуїтивний початок, або, за словами А. Бергсона, «вид інтелектуального відчуження, за допомогою якого проникаємо в нутро даного предмета, щоб виявити те, що для нього властиве, але що не піддається вираженню» [2, 74]. Чи не найбільше О. Гончар завдячує власній інтуїції в можливості мислити образами, у вмінні з «найбуденнішого вилущити ядро поезії» [5, 107] тощо. «Якщо і вроджується щось вартісне, то вроджується воно скоріш інтуїтивно, виникає з миттєвого стану душі, з отого самого «озарення» [3, 259], — писав класик у листі до В. Фашенка.

Отже, імовірні структури мовленнєвих процесів, породжені практикою авторського редагування, в художніх творах О. Гончара з'являлися як наслідок культурно-історичних змін у суспільному житті нації, а також високопрофесійного статусу самого письменника, вимогливого в пошуках оптимального варіанта вираження специфіки художнього твору, його формотвірних засобів, мовностилістичного оформлення текстів і прагматики читацького сприйняття. Виділені напрями шліфувальної роботи письменника доцільно представити за допомогою уведеної класифікації типологічних авторських правок, що, власне, стане метою наших подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Аврахов Г. Г.* Леся Українка : Проблеми текстології та історії друку (До дванадцятитомного видання творів, 1975–1979) / Г. Аврахов. — Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2007. — 228 с.
2. *Бергсон А.* Вступ до метафізики / [пер. М. Зубрицької] / А. Бергсон // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / [за ред. М. Зубрицької]. — Львів : Літопис, 2001. — С. 73–83.
3. *Гончар О. Т.* Листи / О. Т. Гончар [упоряд. В. Д. Гончар, Я. Г. Оксюта]. — К. : Укр. письменник, 2008. — 431 с.
4. *Гончар О. Т.* Щоденники : 1968–1983 / [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. — К. : Веселка, 2003. — Т. 2. — 607 с. : іл.
5. *Гончар О. Т.* Щоденники : 1984–1995 / [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. — К. : Веселка, 2004. — Т. 3. — 606 с. : іл.
6. *Гончар О. Т.* Щоденники : 1943–1967 / [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. — К. : Веселка, 2002. — Т. 1. — 455 с. : іл.
7. *Гончар В.* «Я повен любові...» (Спомини про Олеся Гончара) / В. Гончар. — К. : Сакцент Плюс, 2008. — 448 с.
8. *Дроздова А. В.* Саморедагування художніх творів О. Гончаром крізь призму редакторського досвіду / А. В. Дроздова // Регіональні ЗМІ України : історія, стан, перспективи розвитку : [матеріали І Міжнар. наук. конф. : у 3 т. — Т. 1. / відп. ред. В. М. Галич ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка»]. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. — С. 190–195.
9. *Іванченко Р. Г.* Літературне редагування / Р. Г. Іванченко. — [вид. 2-ге, доповн. і перероб.] — К. : Вища школа, 1983. — 247 с.
10. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. — Т. 1. / [авт.-уклад. Ковалів Ю. І.]. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 608 с.
11. Редакторская подготовка изданий : [учебник] / [под ред. С. Г. Антоновой]. — М. : Логос, 2004. — 496 с.
12. *Різун В. В.* Літературне редагування : [підруч.] / В. В. Різун — К. : Либідь, 1996. — 240 с.